

В. І. Танцюра, О. В. Пересада

ПОЛІТИЧНА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ ЯК НАУКА: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ РОЗВИТКУ

У статті доводиться, що політична історія України як наукова дисципліна особливу увагу надає дослідженням політичних систем, політичних режимів, партій, громадсько-політичних організацій держави. Вона займає центральне місце в сучасній історичній науці. Запровадження вивчення курсу політичної історії України у вищих навчальних закладах – вимога часу.

Ключові слова: політична історія, політичні процеси, політична культура, політологія, основні джерела історіографії політичної історії України.

Предмет політичної історії України

Політична історія – невід’ємна складова загальної історії, що вивчає процес розвитку політичних поглядів, відповідних їм державних і політичних структур, усієї політичної надбудови суспільства як у національному, так і у світовому масштабах.

Історія перебуває в зоні особливої уваги дослідників політичної сфери суспільства, оскільки вивчає реальні історичні процеси, особливості участі різних людей, їх угруповань, партій, шкіл тощо. Вона є надзвичайно важливою для політології, насамперед для вивчення політичних подій минулого, аналізу генези сучасної політики, її зумовленості подіями і процесами минулого. Однак сучасна вітчизняна політологія часто абстрагується від цього, зосереджуючись на загальнотеоретичних політичних питаннях. У курсі загальної історії України проблеми політичної історії надзвичайно розпорошені, деякі з них перекриваються надмірними фактографічними даними, емоційними описами.

Для розуміння сутності й функціонального призначення політичних явищ, інститутів важливо знати історію світових політичних вчень, яка досліджує виникнення і розвиток теоретичних знань про політику, владу, державу, право, демократію, генезу політичних категорій, їхній вплив на політичний устрій.

Головними проблемами предметного поля політичної історії є процеси розвитку функціонування різних політичних сил, пов’язаних з владою і державою, доля й окремі питання яких вирішуються в ході реформ, революції, воєн. Предмет політичної історії становлять конкретно-історичні прояви закономірності розвитку і функціонування всієї політичної надбудови суспільства.

Як наукова дисципліна політична історія особливу увагу надає дослідженню політичних систем та їх структурних компонентів: політичних режимів, партій, громадсько-політичних організацій. Йдеться про суб’єктивні чинники політичного розвитку суспільства, які мають волю, свідомість і здатність впливати на конкретну ситуацію. Залежно від інтересів і рівня свідомості людей у суспільстві формуються державні органи, політичні партії, громадські рухи та ін. Інституції в політичній історії людства все більшу роль відіграють різноманітні структури, такі, наприклад, як ООН, військово-політичні блоки, профспілкові і міжпартійні об’єднання.

Політичну історію України як науку століттями свідомо ігнорували. Адже головною, найболючішою її проблемою є боротьба українського народу, його різних політичних сил за власну державу. Особливу увагу вона приділяє дослідженню етногенезу, формуванню станів та верств українського суспільства, особливостей етнополітичних, міжнаціональних, міжконфесійних відносин, національно-визвольного руху України, виникнення та діяльності політичних партій, інших громадських організацій. Ці та інші питання політичної історії України й сьогодні займають центральне місце в сучасній історичній науці.

Актуальність становлення політичної історії як окремого і самостійного напрямку наукового історичного знання обумовлена, на думку київського професора А. Павка, такими чинниками [1]. По-перше, висвітлення саме політичної історії найбільше зазнало деформацій і навіть сьогодні не позбавлене від «білих плям». По-друге, представники новітніх політичних традицій не завжди дотримуються принципів об’єктивного, незаангажованого висвітлення подій і явищ минулого. Однією

із вад політичної історіографії, яка намічалася в перші роки незалежності, стала занадто прямолінійна заміна плюсів на мінуси в оцінці кардинальних історичних подій. По-третє, у відновленні історичної правди про політичне минуле нашого народу національна історіографія наражається на ідеологічну протидію певних владних структур Росії, які не можуть змирися з самим фактом існування української незалежної держави. По-четверте, аналіз політичних процесів минулого дає можливість знайти відповідь на низку питань сьогодення. По-п'яте, одна з особливостей сучасного суспільно-політичного життя України полягає в тому, що для значної кількості політиків-професіоналів заняття політичною діяльністю ще не стало першочерговою справою життя і вони переважно належать до когорти політиків, які працюють «за сумісництвом». По-шосте, активне і цілеспрямоване впровадження історико-політичних знань у навчальний процес у системі вищої освіти забезпечить не тільки прискорення її інтеграції в систему суспільних дисциплін у ВНЗ, а й відкриє нові можливості здобуття гуманітарної, в тому числі історичної освіти, сприятиме більш ефективному і динамічному формуванню національно-політичної свідомості і цивілізаційних цінностей у молодого покоління.

Наукові пошуки політичної історії мають непересічне значення для підвищення обґрунтованості висновків політичної теорії, прогнозів, рекомендацій, для утвердження тенденцій до поєднання традицій й суспільно-політичних новацій, для зростання політичної культури всього населення.

Основні джерела політичної історії України

Вивчення політичної історії України ґрунтується на історичних джерелах, дослідженням яких займається джерелознавство. У науці розрізняють п'ять історичних джерел: речові (знаряддя виробництва, предмети побуту, споруди); етногеографічні (дані про характерні особливості культури, побуту, звичаїв); лінгвістичні (мова, діалекти); усні (пісні, думи, легенди, перекази, прислів'я, приказки тощо); писемні, які є основою історичних знань.

Писемні джерела мають пряме відношення до політичної історії України. Особливе місце серед джерел належить літописам – «Повісті минулих літ» (1113 р.) [2], а також Київському (1111-1200 рр.) та Галицько-Волинському літописам (1202-1292 рр.) [3]. У них описано події від створення світу і до кінця як Київської, так і Галицько-Волинської держави.

«Повість минулих літ» є безцінним історичним джерелом і першим історіографічним твором на Русі. Літописання продовжувалося і в литовсько-польську добу. Джерельна база цього часу представлена адміністративно – правовими актами. Загарбання України Литвою і Польщею вимагало нової системи судочинства. Як основу судочинства для українських земель було створено Литовський Статут у трьох редакціях – 1529, 1566, 1588 рр.

Звертають на себе увагу козацькі літописи Самовидця [4], Величка [5], Граб'янки [6], що передають події часів Б. Хмельницького.

Часи козацької державності (середина XVII-XVIII ст.) відображені в дипломатичних документах Б. Хмельницького, чисельних мирних угодах між Україною, Московщиною, Польщею, Туреччиною, Швецією; гетьманських універсалах, «статтях», що укладені між царем новообраним гетьманом, «Галицький трактат», Конституція П. Орлика, царських указах про заборону українських друкарень, ліквідацію Запорізької Січі.

На початок XIX ст. в Україні царський уряд повністю ліквідував автономний козацько – старшинський адміністративний устрій і утвердив у ній загальноімперське законодавство, загальноросійське судочинство і адміністративне управління. Унаслідок цього зникло багато українських установ – Генеральна Військова канцелярія, полкові, сотенні канцелярії, козацькі суди, канцелярія Запорізької Січі, відповідно, не стало документів, які в них створювалися. Тепер законодавчі акти та інші офіційні документи виходили лише від царського уряду, центральних і місцевих державних установ. Вони повністю поширювались і на українські землі й слугували джерелами для політичної історії України. Особливо важливими джерелами є матеріали політичних партій і громадянських організацій, періодична преса, мемуари, щоденники, приватне листування. Велике значення мають матеріали поліцейсько-жандармських каральних і судово-слідчих органів щодо справ політичних процесів – декабристів, кирило-мефодійців, народників, опричників, селянських і робітничих рухів та лідерів, царських указів про заборону української мови, письменства. Проте до них треба ставитися дуже критично.

Різноманітними документальними матеріалами наповнена політична історія України ХХ ст. Особливо це стосується радянського періоду нашої історії. Джерелами першочергової ваги є партійні документи: комуністичної та інших партій, місцевих партійних організацій. Наступними за важливістю є акти законодавчої влади: Верховної Ради УРСР, Ради Міністрів, обласних Рад депутатів. Багато яких з цих документів видано друком у спеціальних збірках. Важливе значення має радянська періодична преса, яка поділялася на партійну, органів управління, профспілку, комсомольську, історичну тощо.

Значна категорія документів перебувала в спецховищах, у закритих фондах архівів і бібліотеках. Це документи про голодомори, про культ особи Сталіна, про масові репресії 30-х років, про дисидентський рух в Україні, літературу самвидаву, справи політв'язнів тощо. У радянські часи багато джерел були закрито для дослідників і ними вони не могли користуватися. Тепер для всебічно об'єктивного висвітлення історичного процесу залучаються і ці, раніш недосяжні, джерела.

Працюючи над історичними документами і матеріалами, історик має брати їх не вибірково, а в усій сукупності, що дуже важливо, ставитися до них критично, використовуючи численні публікації джерел, здійснені як у дореволюційний час, так і радянськими вченими.

Історіографія політичної історії України

Посилення інтересу до історії України, створення багатьох творів про рідну минувшину були одним із проявів національно-культурного відродження, яке розпочалося в Україні наприкінці ХVІІІ – в першій половині ХІХ ст. Саме в цей час розгорнулося збирання і публікації пам'яток народної творчості, видання часописів і альманахів, розвивалася українська літературна мова, відбувалося становлення нової української літератури.

Усі ці процеси вплинули і на розвиток історичних знань та історичної думки. Широко розгорнулося збирання й публікація джерел і пам'яток історичної думки, стали створюватися й діяти історичні товариства й установи, з'явилися узагальнюючі праці з історії України.

Відлік політичної історії України починається від «Історії Русів» – історично-політичного трактату невідомого автора кінця ХVІІІ ст. [7]. Це перша політична історія України. Саме як політичний памфлет «Історія Русів» відіграла значну роль в історії політичної думки України і зайняла в ній почесне місце як твір, що не лише висловив у концентрованій політичній формі політичні погляди попередньої доби та сучасного автора, а й значною мірою вплинув на обґрунтування державницько – самостійницьких прагнень українців. Весь виклад історії України невідомий автор підпорядкував обґрунтуванню на історичному матеріалі право українського народу на свою державність, на рівноправність з усіма народами. «Історія Русів» уся пройнята ідеєю українського патріотизму.

Утверджуючи патріотичний пафос «Історії Русів», в середині ХІХ століття вагомий внесок до політичної історії України зробив М. І. Костомаров (1817-1895) [8]. Один із фундаторів новітньої української політології, засновник Кирило-мефодійського товариства залишив величезну наукову спадщину з політичної історії України: «Богдан Хмельницький», «Руїна», «Мазепа», «Мазепинці», «Гетьманство Виговського», «Гетьманство Юрія Хмельницького», «Павло Полуботок», «Думки про федеративні начала у давній Русі», «Дві руські народності» та ін. Був прихильником самостійності класової української нації, окремішності української політичної історії. М. І. Костомаров – співець волелюбного демократичного руху українського народу, прагнув до розвитку його національної свідомості. Він в історії української політичної думки залишається людиною, яка однією з перших у ХІХ ст. піднесла українську ідею до рівня теоретичного усвідомлення.

Одним з видатних істориків України був В. Б. Антонович (1834-1908) [9]. Найбільш значними є його праці: «Дослідження про козацтво за актами з 1500 по 1648 рік», «Останні часи козацтва на правому березі Дніпра за актами 1679-1716 рр.», «Дослідження про гайдамацтво за актами 1700-1768 рр.», «Київ, його доля і значення в ХІV-ХVІ ст.» та ін. Антонович В. Б. коріння політичної історії України відшукав у глибинах суто народної психіки, повсякденного побуту українців, діяльності окремих видатних постатей, віддавав перевагу притаманному українцям «січовому принципу широкого демократизму», а не потягу самодержавства чи аристократизму,

властивого, на його думку, росіянам і полякам. Йому належить видатний внесок у розробку проблем українського козацтва, гайдамаччини, селянства, шляхецтва, міщанства, духовенства.

Окреме своєрідне місце історіографії політичної історії України займає творчість М. П. Драгоманова (1841-1895) [10]. На 60-і роки XIX ст. припадає розквіт його громадсько-політичної й творчої діяльності. Саме у цей період з'являються цікаві розвідки вченого з політичної історії, літературознавчі праці, а також дослідження про соціально-політичне й культурне майбутнє українського народу в його стосунках з іншими народами. Серед таких найголовнішими були «Шевченко, українофіли і соціалізм», «Австро-руські спіомини», «Листи на Наддніпрянську Україну», «Историческая Польша и великорусская демократия», «Опыт украинской политико-социальной программы». У своїх політичних писаннях М. Драгоманов викривав антинародний режим царського самодержавства і закликав до його повалення, проповідував ідеї свободи і демократії, визволення від гноблення українського народу і всіх поневолених народів, ідеї їхньої дружби і єднання. Він рішуче засуджував бюрократичний централізм і виступав за федералістично – демократичну будову держави.

Найвидатнішим істориком, який підвів своєрідний підсумок української історіографії і створив новітню схему політичної історії України, став Михайло Сергійович Грушевський (1866-1934) – автор майже 1800 публікацій [11]. Головні праці політологічного характеру: «Громадівський рух на Україні-Русі в XIII ст.», «Нарис історії українського народу», «З біжучої хвили», «Звільнення Росії і українське питання», «Наша політика», «Вільна Україна», «На порозі Нової України. Гадки мрії», «Початки громадянства, генетична соціологія», «З історії релігійної думки України». Автор розкриває у цих працях історичну неминучість перемоги українського народу в боротьбі за державність і незалежність, окреслює напрямки розвитку сфер політичного життя Нової України, характеризує її державні символи, новий адміністративний поділ.

М. Грушевський побудував свою історичну концепцію самостійності України виключно на фундаменті етнічно-культурного і політичного характеру. Тому не випадково О. П. Оглоблін цілком свідомо на початку 20-х років заповнює певну прогалину схеми М. Грушевського розробкою проблеми економічної самостійності України.

Отже, у XIX – на початку XX ст. в Україні історична наука і політична історія зокрема розвивалися інтенсивно. Більшість українських істориків належали до народницького напрямку в історіографії. Народницькі історики вважали головною діючою силою в історії народні, передусім селянські маси, проповідували пріоритет інтересів народу, суспільства над інтересами держави.

Лише напередодні і за часів першої світової війни в українській, особливо, політичній історіографії, зародився новий, державний напрям, головним засновником якого став видатний історик і політолог В. К. Липинський (1882-1931) [12]. У своїх працях «Україна на переломі. Замітки до історії державного будівництва в XVII-ім столітті» і «Листи до братів-хліборобів» Липинський розвивав свою концепцію розбудови самостійної української держави. На його думку, українська держава мала будуватися у формі спадкової монархії-гетьманату. Але до 1917 року державницький напрям лише започатковувався, пануючими залишалася народницька історіографія.

Історіографія політичної України 1917-1991 рр. складається з великої кількості праць радянських учених. Не всі з них задовольняли існуючий режим, але під кінець його існування влада досягла майже повної нівеляції національної ідентичності, зрусифікувавши й історичну науку. Це відобразилося в офіційному виданні вітчизняної історії – восьми томній «Історії Української РСР (в 10-ти книгах)». У ній повністю заперечена автохтонність етногенези українського народу і підкреслюється думка про те, що він навіки зобов'язаний своїми здобутками Росії.

За часів радянської влади вивчення політичної історії України активізувалося за межами УРСР. За кордоном було опубліковано цінні праці І. Крип'якевича, Д. Дорошенка, С. Томашівського, І. Боршака, Б. Крупницького, А. Яковліва, В. Мякотіна та ін.

У другій половині XX ст. політичну історію України найповніше репрезентував і систематизував учений української діаспори І. П. Лисяк-Рудницький (1919-1984) [13]. Автор низки праць з історії, у яких, окрім ознайомлення англосовієтських читачів з українською історією, було порушено важливі питання з української політичної історії та політичної думки. Він уперше

здійснив глибокий аналіз історії політичної думки з другої половини XIX ст. до середини 80-х років XX ст.

Аналізуючи українську політичну історію, І. Лисяк-Рудницький дійшов важливих висновків:

- про органічне співіснування в українській історії двох традицій;
- західної – соціально-політичної і східної – християнсько-духовної;
- про те, що процес націотворення, відродження певного народу може відбуватися не тільки шляхом згори донизу, коли основним націотворчим чинником є провідна верства, а й навпаки – знизу вгору, через національне самовизначення народу, піднесення його освіти і культури;
- про крах Радянського Союзу внаслідок боротьби за владу в середовищі державно-партійної верхівки, виникнення в Україні масового національно-визвольного руху й організаційного утворення опозиційних політичних структур.

Наприкінці 80-х років XX ст. з початком епохи плюралізму і гласності, а особливо після здобуття Україною державної самостійності, політична історія України набула можливості розвиватися легально. Упродовж останніх років вагомий внесок у політичну історію України зробили О. Апанович, С. Кульчицький, А. Трубайчук, П. Толочко, В. Солдатенко, Н. Яковенко, Ю. Павленко, В. Смолій, Ю. Шаповал, Я. Грицак, Я. Ісаєвич, В. Шевчук, М. Тараненко та ін.

Усі вони ґрунтуються на засадах утвердження національної свідомості і державотворення. Надбанням сучасної політичної історіографії є роботи В. М. Багрениця «Коли і як виникли назви Україна, українець», М. Брайчевського «Походження Русі», Я. Ісаєвича «Україна давня і нова. Народ, релігія, культура.», В. А. Смолія і В. С. Степанкова «Українська державна ідея», В. Сарбея «Національне відродження України», Ф. Верстюка «Українська Центральна Рада», В. Ф. Солдатенка «Українська революція: концепція та історіографія», С. Кульчицького «Комунізм в Україні: перше десятиріччя» та інші.

У наш час яскравим проявом високої поваги до політичної історії України стало опублікування книжки знаного в Україні американського історика Тараса Гунчака «Україна: перша половина XX століття: Нариси політичної історії» [14]. Автор наочно показав зрушення в українському суспільному житті, які віддзеркалювали динаміку передусім політичного розвитку української спільноти; основну увагу звернув на політичні ідеї: насамперед – самобутності українського народу і створення української держави. Книжка написана на багатій джерельній основі і є взірцем глибокого розуміння значення вивчення політичної історії України.

На початку 90-х років важливу роль у розвитку теорії та історії політичної думки, історичної політології, етнополітології відіграв Інститут національних відносин і політології НАНУ (з 1997 р. – Інститут політичних та етнонаціональних досліджень Національної академії наук України) під керівництвом доктора історичних наук, професора І. Ф. Кураса, який був ініціатором і керівником роботи із виконання низки важливих науково-дослідницьких проектів. Зокрема у 1999-2004 рр., очолюваний ним авторський колектив підготував фундаментальне шеститомне видання «Політична історія України XX століття» [15]. Написати всебічну наукову політичну історію України в XX ст. – для авторського колективу означало не лише пильно придивитися до минулого, але ще раз розглянути кардинальне питання про державотворчу парадигму українців.

Політична історія у просторі соціально-гуманітарних наук

Традиційні атрибути політичної історії, її сучасну оновлену змістову основу складають такі проблеми, як політичні процеси та їх суб'єкти, держава і механізми здійснення політичної влади, політична культура, політична ментальність, політична еліта та ін. Через розуміння необхідності опанування зазначеної проблематики якраз і відбувається в сучасних умовах відродження й методичне переоснащення політичної історії. Визначаючи предметну специфіку цієї науки, її не слід відривати від загальної історії та від інших історичних субдисциплін, водночас вона повинна співвідноситися з політичною теорією, що складає основу сучасної політології.

Починаючи з нового часу, тобто із середини XIX ст., політична історія розвивалася в постійній міждисциплінарній взаємодії з іншими науками соціального спрямування. Така взаємодія дала змогу політичній історії не тільки не відставати від інших близьких до неї дисциплін, а й зберігати відповідність часові свого існування, адекватно відображати основні наукові парадигми своєї епохи.

Відносини історії з іншими соціальними науками в різні періоди склалися по-різному. Однак більшість визначних представниць історичної науки завжди зберігала віру в органічну єдність зазначених наук. Ця єдність була зумовлена об'єктивними потребами й характером суспільного розвитку в різні епохи цивілізаційного розвитку людства. Так, в епоху античності й середньовіччя історія існувала й розвивалася у поєднанні з міфологією, релігією, теологією, літературою. В епоху Відродження утверджувався зв'язок історії з географією, мистецтвами, політичною теорією. Від епохи Просвітництва до середини XIX ст. додається зв'язок історії з культурою, лінгвістикою, археологією, точними науками. Друга половина XIX–XX ст. – пік розвитку політичної історії на ґрунті пошуків особливостей і закономірностей політичного буття від строго окреслених німецькою школою рамок до плюралістичного інституціонально-проблемного осягнення політичної сфери.

Плюралізм політичної історії – необхідна умова системного розуміння сучасних історичних процесів. Він орієнтований на міжгалузевий дискурс, дає змогу широко охопити здобутки різних наук. При цьому важливо зберегти специфіку історичного світорозуміння, не розмити предметну сутність, властиву цій науці. «Плюралістичний характер певного підходу, — як справедливо зауважує відомий західний економіст Василь Леонт'єв, — полягає не в одночасному застосуванні суттєво різних підходів, а в готовності переходити від одного типу інтерпретації до іншого».

У сучасних умовах політична історія співіснує в надзвичайно згущеному просторі динамічного розвитку інших історичних субдисциплін та функціонування соціально-гуманітарних наук. Вона тісно взаємодіє з політологією, археологією, джерелознавством, політичною психологією, політичною філософією, політичною соціологією, правознавством, економічною теорією, географією та ін. Найважливішим є зв'язок з політологією, яка живить її методологією пізнання політичних процесів у їх історичному розвитку.

Політологія (грец. *politika* – державні й суспільні справи і *logos* – слово, поняття, вчення) – наука, об'єктом якої є політика та її відносини з особистістю і суспільством.

З політології політична історія залучає основні категорії, поняття, які сприяють пізнанню історичної плинності політичного процесу під різними кутами зору та в різних вимірах. Передусім політична історія зосереджується на особливостях функціонування *політичних систем суспільства* на різних етапах їх розвитку, оскільки вони являють собою сукупність політичних відносин, політичних процесів, політичної культури, які забезпечують певний соціально-політичний порядок.

Будучи важливим елементом суспільної системи, політична система активно взаємодіє з економічною, соціальною сферами, ідеологією, етичною, правовою підсистемами, значною мірою зумовлюючи їх особливості та зазнаючи водночас на собі їх вплив. Її історичні особливості, напрями розвитку зумовлюються загальними історичними процесами, діяльністю суб'єктів політики. Структура її багатогранна і складна, в якій одним із найголовніших елементів є *політична влада*, що означає здатність і можливість здійснювати вплив на політичну поведінку і діяльність людей за допомогою волі, авторитету, права, насильства. Реалізується вона у формі планування, координації, керівництва, управління, контролю. Її суб'єктами є держава, індивіди, лідери різноманітних інституцій, організацій (партій, громадських об'єднань).

У свою чергу політична влада є наслідком реалізації політичними силами своїх *політичних інтересів* – чинників, які зумовлюють суспільну діяльність людей, спільнот, об'єднань щодо здобуття, утримання, перерозподілу державної влади. Зміст їх зумовлюється місцеперебуванням щодо влади, ставленням до неї: боротьбою за здобуття, можливостями реалізації, намаганням утримати її. Політичні інтереси є однією із суттєвих характеристик *політичних сил* – формальних або неформальних об'єднань суб'єктів політики, які виражають і захищають інтереси конкретних соціальних груп, верств населення і здатні впливати на владу, контролювати, реалізовувати її.

Систему політичних сил як суб'єктів політичної історії складають держава, політичні партії, рухи та інші організації. Взаємодія, зіткнення політичних сил, зумовлені відмінностями політичних інтересів, формують *політичні процеси* в суспільстві, що являють собою сукупність дій суб'єктів політики щодо реалізації своїх інтересів та можливостей у сфері влади. Політичний процес є стрижнем *політичного життя суспільства*, що включає взаємовідносини індивідів, спільнот, політичних інститутів щодо реалізації своїх інтересів у сфері влади. Постає воно разом з

утворенням у суспільстві різноманітних груп інтересів, складаючись із діяльності політичних суб'єктів, політичних відносин, будучи залежним від структури влади, типу політичної системи, політичного режиму, виробляючи певні політичні погляди, норми, принципи й водночас підпорядковуючись їм. Особливості політичного життя зумовлюються рівнем політичної свідомості, політичної культури, політичної етики суб'єктів політики — важливих елементів *політичних пріоритетів*, тобто найважливіших, першочергових політичних інтересів і цінностей суб'єктів політичної системи суспільства.

Пізнанню історичних особливостей політичного розвитку певного народу сприяє вивчення політичної теорії, стрижнем якої виступає політична думка. Досягнення її часто випереджають політичну практику, служать їй, формуючи нерідко інструментарій політики.

Політична думка є узагальнюючою, цілеспрямованою діяльністю у формі понять, категорій, доктрин з метою пізнання політичних зв'язків, форм і функцій політики і влади, політичних процесів, інститутів, політичної стратегії і тактики, політичної культури. Вона – важливе джерело творення нових ідей, прогнозування і моделювання політичного майбутнього.

Не менш активно послуговується політична історія категоріями і поняттями, що належать одночасно до царини політології і правознавства. Найуживанішим серед них є поняття «держави» – базовий інститут політичної системи і політичної організації суспільства, покликаний забезпечувати його життєдіяльність, здійснення політичної влади. Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. у політичний вжиток було запроваджено політико-правове поняття «*правова держава*», яке засвідчило розвиток ідеї форми політичної влади в контексті демократичного розвитку людства. Мислиться вона як найдемократичніша цивілізована держава, в якій забезпечені верховенство права, надійний правовий захист особи, взаємна відповідальність особи та держави.

У процесі пізнання глибинних закономірностей політичних процесів, подій і явищ політична історія активно використовує також методологічний арсенал *політичної філософії* – одне з галузей філософського знання, предметом якої є фундаментальні засади, сутність політики. Стрижнем її проблематики є політика і влада як основні засади співіснування людини й суспільства, суспільне буття політики, формування політичних ідей та ідеалів, сутність політичної свідомості та ін.

Політична історія спрямовує свій погляд не тільки на події, явища, процеси, які відтворюють динаміку, тенденції суспільного життя. Значною мірою її цікавлять соціальне буття народу, політичні, світоглядні цінності, в осмисленні яких вона вдається до інструментарію *політичної соціології*, що вивчає політику як сукупність політичних інститутів, відносин свідомості.

Мотиви вчинків політичних лідерів, груп, спільнот стають зрозумілими історикомі, який розглядає їх з позиції *політичної психології*, предметом якої є психологічні компоненти політичної поведінки індивідів, груп, спільнот. Психологія допомагає історикам відкривати значення таких явищ культури, як міфи, епос, релігія. Певну роль у відтворенні історичного часу відіграла так звана «розуміюча психологія» як метод пізнання людей минулого, їх емоції політичної свідомості.

Надзвичайної цінності вивчення досвіду минулого України набуває на тлі його зіставлення зі світовим досвідом, який репрезентують західний і незахідний світи. Будь-яка національна історія залишиться до кінця нез'ясованою доти, доки вона не буде розглянута у зіставленні з історіями інших національних держав. Заглиблення в цей досвід дає змогу зрозуміти ступінь взаємопроникнення і взаємозв'язку українського історичного досвіду з досвідом загальноцивілізаційним.

Особливу роль у розвитку політичної історії України відіграє й, напевне, відіграватиме в майбутньому геополітична проблематика.. Політичні процеси в Україні завжди залежали від геополітичного чинника. Адже Україна перебуває на своєрідному ментальному розломі, одна частина якої у зв'язку з історико-географічними особливостями більше взаємодіяла зі східними народами і державами, переймаючи їх політичну традицію, інша — мала інтенсивніші зносини із західним світом, вбираючи в себе із європейські соціально-політичні, культурні цінності. Все це спричинило певний вплив на систему ціннісних орієнтацій українського народу. Просторове розташування дає Україні право на визначення своєї специфічної геополітичної ролі — бути зв'язуючим мостом (трансферною зоною) між країнами Європи та Азії. Розміри її території, численність населення, промисловий та аграрний комплекси, науковий потенціал, природні ресурси

у поєднанні з вигідним географічним положенням дають їй право претендувати на статус великої європейської держави з відповідною геополітичною поведінкою та геостратегічною орієнтацією.

Отже, комплексний характер сучасного розвитку політичної історії пов'язаний з тим, що вона, з одного боку, сміливо виходить за межі класичного історичного стилю і не обмежується висвітленням проблематики політичної сфери, охоплює собою економічну, соціальну, правову, культурно-духовну та інші сфери суспільного життя – з іншого. Саме такий підхід до розуміння сучасної ролі й характеру предмета політичної історії дає змогу утвердитись їй як науці, здатній не лише пояснювати віддалені в історичному часі та наближені до сьогодення події, а й стимулювати новітні суспільно-політичні явища і процеси.

Література

1. Павко А. Курс політичної історії України у ВНЗ – вимога часу // Урядовий кур'єр. – 2008. – 28 березня.
2. Повість минулих літ: Літописні оповіді. – К., 2005.
3. Літопис Руський. – К., 1989.
4. Літопис Самовидця. – К., 1971.
5. Величко С. В. Літопис. Т.1-2. – К., 1991.
6. Літопис Гадяцького полковника Григорія Гребінки. – К., 1992.
7. Історія Русів. – К., 1991.
8. Костомаров Н. И. Исторические произведения. – К., 1989.
9. Малий словник історії України. – К., 1997. – С.44.
10. Федченко П. М. Михайло Драгоманов: Життя і творчість. – К., 1991.
11. Грушевський М. Історія України – Руси. В 11 т. 12. кн. – К., 1991-1997.
12. Малий словник історії України. – К., 1997 – С. 233-234.
13. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. В 2-х т. – К., 1994.
14. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття: Нариси політичної історії. – К., 1993.
15. Політична історія ХХ ст.: у в.т. (ред. кол. під керівництвом І. Ф. Кураса). – К., 2002-2003.

В. И. Танцюра, Е. В. Пересада

Политическая история Украины как наука: состояние и перспективы ее развития

В статье рассматривается, что политическая история Украины особое внимание уделяет исследованию политических систем, политических режимов, партий, общественно – политических организаций государства. Она занимает центральное место в современной исторической науке. Введение изучения курса политической истории Украины в высших учебных заведениях – требование времени.

Ключевые слова: политическая история, политические процессы, политическая культура, политология, основные источники историографии политической истории Украины.

V. I. Tancura, E. V. Peresada

Political history of Ukraine as a science: a condition and prospects of its development

In article it is considered that the political history of Ukraine gives special attention to research of political systems, political modes, parties, social organizations of the state. It takes the central place in a modern historical science. Introduction of studying of a course of political history of Ukraine in higher educational institutions as the requirement of time.

Key words: political history, political processes, political culture, political science, the basic sources of a historiography of political history of Ukraine.